

Kaks terminoloogiaprogrammi: 2008–2012 ja 2013–2017

Jüri Valge

Haridus- ja Teadusministeeriumi keeleosakonna nõunik

Oskuskeeleta ja selles sisalduvate oskussõnade ehk terminiteta pole arenemis-, st säilimisvõimeline ükski tänapäeva keel. Eesti oskuskeelt – oskussõnu ja nende kasutamist asjakohase stiiliga tekstis – hakati arendama sajandeid tagasi. Loomulikult tulid kõigepealt kiriklikud terminid, aga näiteid leidub ka meditsiini, kokanduse, sõjanduse, õiguse ning teistegi alade kohta. Oskuskeele arenematus oli suur takistus eestikeelse keskkaridussüsteemi loomisel, kõrgharidusest rääkimata. Raskuste hulgas, millest 1919. a 1. detsembril asutatud emakeelne ülikool pidi jagu saama, olid esimesel kohal sobivate õppejõudude puudus ning peaaegu olematu eesti teaduskeel (tõsi, esimesed terminisõnaraamatud olid juba ilmunud). Iseseisvus tõi kaasa võimaluse ja vajaduse arendada riigi funktsioneerimise ning valitsemisega seotud sõnavara. Terminoloogiaarenduse kuldajaks olidki möödunud sajandi kahekümnendad ja kolmekümnendad aastad (muud ei jäänud ju üle; oleks raske ette kujutada eesti keele praegust olukorda, kui tollane töö oleks mingil põhjusel tegemata jäänud). Terminitöö ei soikunud ka Nõukogude ajal ning äärmiselt mahuka oskussõnaarenduse tõi kaasa ettevalmistus Euroopa Liitu astumiseks. Justiitsministeeriumi juures tegutsenud õigustõlkekeskuse hoog ja saavutused on terminitöö toeks ka nüüd.

Tänapäevane oskuskeelearendus seostub väga paljude asutuste, sh riigiasutuste tegevusega. Küllalt olulist osa selles etendas "Eestikeelse terminoloogia toetamise programm 2008–2012" ning loodetavasti annab võimaluste piires häid tulemusi ka selle aasta 1. juulil käivitunud "Eestikeelse terminoloogia 2013–2017". Esimesena nimetatud kava loomist toetas "Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010", esitades 11 mahukat ülesannet, mille lahendamist riik peaks soodustama. Jätkuprogrammi koostamiseks andis suunise "Eesti keele arengukava 2011–2017". Mõlema programmi kirjutamisel osalesid Eesti terminoloogiaala tippu kuuluvad spetsialistid.

Rahaliselt oli esimesel programmil (ja on ka praegusel) 2 osa: umbes 40% programmi mahust hõlmab Eesti Keele Instituudi pidev terminoloogiastöö. Selle hulka kuulusid terminibaasi ESTERM ülalpidamine, mitmesugustes terminoloogiaprojektides (k.a Kaitseministeeriumi sõjandusterminoloogia töörühmas) osalemine, eurokeelehoole. Viimase raames on töötatud ekspertidena Euroopa Komisjoni eesti keele osakonnas, korraldatud keelekoolitusi ELi institutsioonide eesti keele tõlkijatele Brüsselis ja Luxembourgis ning Eesti tõlkebüroode tõlkijatele ja vabakutselistele tõlkijatele Eestis. Kord aastas on välja antud eurokeelt käsitlevad artiklikogumikud (jagatakse tõlkijatele, ametnikele; kättesaadavad ka internetis). Alates 2011. aasta sügisest osaletakse ELi projektis IC Clear, mille eesmärk on selge keele konsultantide õppekava koostamine (koostöös Eesti Keeletoimetajate Liiduga korraldati hiljuti Eesti esimene rahvusvaheline selge keele konverents; loodetavasti aitab teemaga tegelemine ammu tunnetatud vajadust taas teadvustada ning vahest ka mõnda lahendust leida). Programmide seos instituudi terminoloogiastööga seisneb lisaks ühiselt kirjeldatud eelarvele ka pidevas infovahetuses ning kogu valdkonna ühises planeerimises.

Nii eelmise kui ka praeguse terminoloogiaprogrammi esimest poolt võiks tinglikult nimetada püsistegevust (rahastust) hõlmavaks. Teise, programmi juhtkomitee poolt otseselt suunatud poole moodustavad toetused mitmesugustele projektidele ja stipendiumid. Valdkondade kaupa kuulusid siia toetus terminikomisjonidele ja töörühmadele, terminoloogia sihtstipendiumid terminitööga tegelejaile, kõrgkoolide terminitöö toetamine, võõrkeelsete väitekirjade eestikeelsete resümeeide konkurss ning terminisõnastike ja andmebaaside konkurss.

Eesti Terminoloogia Ühingu andmeil oli 2012. aasta seisuga mitmesuguse staatuse, suuruse ja aktiivsusega terminoloogiakomisjone 51, lõppenud programmi jooksul said neist toetust 37. Komisjonide hulgas olid näiteks Eesti linnunimetuste komisjon, geoterminite töörühm, eesti rahvatantsu oskussõnavara töörühm, kosmoseterminoloogia komisjon, merekeele nõukoda, tööstusökoloogia terminitöörühm, rahvatervishoiu terminoloogia komisjon jt. Üldjuhul on need väikesed entusiastidest koosnevad rühmad, kus esindatud nii kõnealuse ala keeletundlikud spetsialistid kui ka keelevaldkonna professionaalid (viimaseid pole siiski mitte kõigis). Kindlasti on komisjonide töö tulevikuline aspekt: kui näiteks mingit haigust, taime või tehnoloogiat Eestis praegu ei ole ning puudub ka vajadus nendest rääkida, siis kunagi võivad need meil kohal olla. Rääkimis- või kirjutamisvajaduse tules on siis sõna kohe varnast võtta.

Programmist saadud rahaline toetus pole muidugi piisav, ent soodustab siiski valdkonna sõnavara püsimist tänapäeva tasemel ning aitab hoida terminoloogilist mõtet elusana. Küllap on toetusest abi ka mõne üksikküsimuse lahendamisel ja kindlasti pole tähtsusetu riigi poolt osutatud tähelepanu ise. Toetuse suuruse, õigemini väiksuse kõrval on ka teisi probleeme. Eelkõige see, kuidas riigi toetusel korrastatud või loodud terminid neile, kes neid termineid vajavad, hõlpsasti ja tasuta kättesaadavaks teha. Toetuslepingutesse on kättesaadavust tagavad punktid küll kirja pandud, ent ega need täielikult veel paberilt ellu jõudnud ole. Ületamist vajab ka kohatine vastuolu terminiloome loominguksuse ja riikliku planeerimisvajaduse vahel. Et seegi on võimalik, seda osutab aastaid kestnud edukas töö sõjandusteterminoloogia kallal (nn NATO töörühm) ning tänavu alanud ja jätkuv ajuragistus mõnede lõimingusõnavarasse kuuluvate terminite kokkuleppimiseks.

Olulisel kohal oli eelmises programmis terminoloogia arendajate või seda suutvate (noor)spetsialistide kaasatõmbamine oskuskeeletöösse. Selleks korraldasid Haridus- ja Teadusministeerium ja Tartu Ülikooli Sihtasutus koos Eesti Terminoloogia Ühinguga programmi raames igal aastal eestikeelse terminoloogia sihtstipendiumide konkursi. Need stipendiumid olid ette nähtud kõigi avaõiguslike kõrgkoolide üliõpilastele, sh loomulikult ka doktorantidele, õppejõududele ja teadustöötajatele, kelle tegevus seostus eestikeelse terminoloogia ja selle arendamisega. Terminoloogia sihtstipendiume jagati aastatel 2007–2012 (tegevus algas juba aasta enne programmi ametlikku käima minekut) väga erinevate eesmärkide saavutamiseks kokku 47. Toetatud valdkondi oli siingi seinast seinast: 2011. a näitel statistika, filosoofia, etendusuuringud, poliitikafilosoofia, arengubioloogia, vestlusanalüüs, retoorika, kontakttõlge, robotika ja filmindus. Stipendiaatide hulka kuulusid eelkõige magistrandid, aga oli ka doktorante ja õppejõude. Seda tööd iseloomustasid mh avalikud aastaseminarid, mille käigus stipendiaadid toetuse abiga saavutatut tutvustasid. Toimus viis seminari.

Tulevikku vaatav oli toetus terminoloogiamooduli käivitamiseks kõrgkoolides: Tartu Ülikoolist alanud toetamisega jätkati Tallinna Ülikoolis, Tallinna Tehnikaülikoolis ja Eesti Maaülikoolis. Tartu Ülikoolis alustati toetuse abil keeleteimetajate koolitamist (tegevus jätkub teoreetilise eesti keele õpetusega hõlmatult ka praegu), Tallinna Ülikoolis töötati juba olemas oleva toimetajakoolituse õppekava jaoks välja terminoloogiaainete plokk ning rakendati seda teaduskooli kaudu ka mujal ülikoolis, samuti valmis terminitõlke õppematerjal; Tallinna Tehnikaülikoolis korraldati terminoloogia teavituspäev ja õppejõududele suunatud täienduskoolitus, valmisid terminoloogiamooduli ainete õpet toetavad õppematerjalid; Eesti Maaülikoolis korrastati põllumajandusterminoloogiat ja korraldati konverents.

Lõppenud terminoloogiaprogrammi summadest on toetatud ka eriprojekte, täpsemini on aastatel 2007–2012 toetatud 16 terminisõnaraamatu või andmebaasi koostamist või toimetamist. Nendeks on näiteks inglise-eesti terminoloogiline piltsõnaraamat, metalliõpetuse ja metallide tehnoloogia sõnaraamat, pallimängude ja võimlemise oskussõnastik, digitaaltehnika terminibaas, eesti-inglise keeleteaduse sõnastik, kokandussõnastik. Samuti on toetatud gümnaasiumi ainesõnastike (2009, 2010) kättesaadavaks tegemist Keeleveebis.

Tähelepanuväärseimana tuleb mainida kogu programmi kehtimise ajal toetatud kaheosalise eesti haridussõnaraamatu projekti, mis on praeguseks jõudnud ettetellimiste vormistamiseni (Eesti Keele Sihtasutuse kaudu). Rain Mikseri üldjuhtimisel toimunud töö tulemusena ilmub veel sellel aastal „Haridusleksikon“ (toimetaja Rain Mikser), 2014. a emakeelepäeva paiku peaks aga saama käes hoida 4850 mõisteartiklit sisaldavat viiekeelset (eesti-inglise-saksa-soome-vene) „Hariduse ja kasvatuse sõnaraamatut“ (töörühma juht Viivi Maanso, toimetaja Tiiu Erelt). Mõlemat raamatut on eesti haridusüldsus kaua oodanud.

Möödunud aastal hakati terminoloogiaprogrammi kaudu toetama võõrkeelsete doktoriväitekirjade (enamik väitekirju, mõnel erialal lausa kõik kaitstud väitekirjad on võõrkeelsed) eestikeelsete resümee kirjutamist. Kuigi eestikeelsete kokkuvõtete nõue on fikseeritud Eesti avaõiguslike kõrgkoolide kvaliteedileppes juba aastast 2003, täidetakse seda üpris sageli formaalselt. Stipendiumi (aastas antakse välja kuni 10 vähemalt 500-eurost stipendiumi) võivad saada kõik Eestis väidelnud, kelle dissertatsiooni lõpus olev eestikeelne resümee on kirjutatud käsitletava eriala teadusartikli mahus, arendab eestikeelset terminoloogiat (või järgib olemas olevat), on keelelt ja stiililt korrektne. Esimesel stipendiumide jagamise aastal taotles seda kuus äsja oma töö kaitsnud teadlast, abi mõõndi viiele.

Kõrvuti nüüdseks lõppenud terminoloogiaprogrammi elluviimisega töötati välja uut tegevuskava. Praeguseks on riiklik programm ”Eestikeelne terminoloogia 2013–2017” haridus- ja teadusministri käskkirjaga nr 334 kinnitatud (sellega võib tutvuda Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehel). Sisuliselt ei erine uus programm palju eelmisest: alles on kõik toetatavad valdkonnad ning ka programmi rahaline maht ei ole muutunud. Tõsi, eelarvesse on alates 2015. aastast lootusrikkalt lisatud ka teiste ministeeriumide võimalik panus. Lootuste realiseerudes tekib rohkem võimalusi arendada mitmeid seni selgelt alafinantseeritud terminitöö valdkondi (terminibaasid, standardid, termininõuanne).

Muutunud on programmi nii-öelda tehniline pool, kaasa arvatud juhtimine – riigi raha kasutamise põhimõtete karmistamise tõttu ning küllap ka majandussurutise kogemuse põhjal. Uue programmi eest vastutab Haridus- ja Teadusministeerium (koordineerib valitsusasutuste terminitööd, on programmi tegevuste põhiline rahastaja, moodustab juhtkomitee). Viimane omakorda tagab programmi rakendusüksuse (Eesti Rakenduslingvistika Ühing) kaudu terminitöö toetamise, aga tal on ka õigus ning kohustus arutada Eesti oskuskeelekorralduse üldkõikumisi ning teha õigusloomealaseid ettepanekuid. Kindlasti toetab selline korraldus programmi realiseerimise rahanduslikku, analüütilist ja planeerimisaspekti, valdkondliku pädevuse säilitamiseks tuleb aga senisest enam pöörduda juhtkomiteeväliste ekspertide poole.

Programmi põhilised täitjad on Eesti Keele Instituut, kõrgkoolid ja Tartu Ülikooli Sihtasutus. Lisaks nendele näeb programm ette ka koostööd paljude partneritega, kelleks on ministeeriumid, Riigikantselei, põhiseaduslikud institutsioonid, erialade terminikomisjonid, Eesti Standardikeskus, Emakeele Selts ja Eesti Teaduste Akadeemia. Partneritega seoses tuleb tunda heameelt areneva soostumuse üle programmis osaleda – sisuliselt on sellega realiseeritud 26.01.2011. a ametkondadevahelise oskuskeelekorralduse nõupidamise otsus. Teisalt on üpris selge seegi, et deklaratsioonidest tegeliku koostööni jõudmiseks tuleb veel palju vaeva näha.

Jätkuvana kavandatu edasikestmine uues programmis on loomulik. Ent lõppenust jäid uuele päranduseks ka mõned lahendamata probleemid. Ei eesti keel tervikuna ega selle oskuskeel ja viimase arendus eksisteeri väljaspool rahvusvahelist konteksti. Seepärast (tsitaat uuest programmist): "ETP eesmärkide kindlustamiseks rahvusvahelises kontekstis pööratakse Haridus- ja Teadusministeeriumi vahendusel Eesti esinduse poole Euroopa Liidu juures väikese kasutajaskonnaga keelte alase rahvusvahelise koostöö algatamise ettepaneku tegemiseks partnerriikidele. Väikese kasutajaskonnaga keelte oskussõnavara arendamine on kooskõlas Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu poolt toetatud seisukohtadega."

Eestis on juba aastaid tulemusrikkalt töötav tasuta keelenõuande süsteem (1012. aasta lõpuks 144 500 päringut). Selle kõrval on väga suur vajadus riiklikult finantseeritava termininõuandesüsteemi järele. Peale üldsusele antava abi saaks selle kaudu ühtlustada ning tõsta kõrgemale tasemele ministeeriumide, Riigikantselei ning põhiseaduslike institutsioonide terminikasutuse. Süsteemi raames ajakohastatakse pidevalt ka terminibaasi ESTERM ning avalikustatakse termininõuande raames tehtud töö tulemusi. Loogiliselt eeldab niisuguse süsteemi loomine nimetatud institutsioonide koostööd.

Kuidas uus programm ning selle juhtkomitee suudavad neile pandud lootused täita, seda näitavad järgmised neli aastat. Tänavused konkursid on igatahes välja kuulutatud järgmiselt:

- eestikeelse terminoloogia sihtstipendium (tähtpäev 1.11.2013) – taotluse vorm Tartu Ülikooli Sihtasutuse kodulehel aadressil www.sihtasutus.ut.ee;
- võõrkeelse väitekirja eestikeelse resümees stipendium (tähtpäev 1.11.2013) – taotluse vorm Tartu Ülikooli Sihtasutuse kodulehel aadressil www.sihtasutus.ut.ee;
- terminisõnastike ja terminibaaside konkurss (tähtpäev 1.11.2013) – taotluse vorm on Eesti Rakenduslingvistika Ühingu kodulehel aadressil www.rakenduslingvistika.ee.

Kuni 15. oktoobrini said taotlusi terminiõppe toetamiseks, terminoloogiaürituste, doktorikoolide, oskuskeelekongresside vms korraldamiseks esitada ka kõrgkoolid.